

316.773

Сміхова культура як модус соціокультурних трансформацій українського суспільства

О.З. ГУДЗЕНКО

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ,
Україна, E-mail: olesya-gudzenko@mail.ru

Авторське резюме

Соціокультурні зміни суспільства – це, перш за все, зміни форм соціальності, яка не зводиться тільки до безлічі соціальних взаємодій, а визначається різноманіттям характеристик самої реальності, в тому числі – комунікативних. Гумор як форма комунікації набуває все більшого значення в умовах сучасних тенденцій глобалізації та становлення постіндустріального суспільства. Сміхова культура виступає певним репрезентантом соціокультурної реальності та змін, які проходять у суспільстві. Актуалізація комічного все частіше зустрічається в усіх сферах соціальності: від інтимних відносин до політики. У публікаціях, телевізійному та інтернет просторі, в гаслах на демонстраціях простежується тяга до комічного. Сучасний медіа-простір стає полем репрезентації сміху, акумулюючи систему морально-етичних доміант, які пронизують свідомість масової аудиторії. Інформаційне суспільство, яке характеризується доміантним впливом мас-медіа на світогляд особистості, використовуючи сміхову культуру як продукт розважального контенту, створює своєрідний інформаційний світ, за допомогою якого людина конструює стиль життя.

Динамічні зміни соціокультурної реальності спонукають до анемічного, нестійкого світовідчуття суб'єкта соціальної взаємодії. Найбільш гостро це проявляється в періоди соціальних трансформацій, при перебудові соціальної системи, переоцінці і зміні життєвих орієнтирів і цінностей індивідів. Трансформаційні процеси в сучасному суспільстві призводять до низки негативних наслідків, кожний з яких відображається на функціонуванні соціальних груп та повсякденному житті кожного окремого індивіда. Сміхова культура стає відображенням суспільного життя і реакцією на негативні процеси як на макротак і мікрорівні. Гумор є одним з найважливіших механізмів корекції і стабілізації суспільних відносин, і в цьому сенсі є фактором соціокультурної стабілізації.

Ключові слова: гумор, сміхова культура, комунікації, трансформаційні зміни, репрезентація, медіа-простір, соціокультурні трансформації, соціальний контроль.

© О.З. Гудзенко, 2014

Culture of humor as a mode of sociocultural transformations of ukrainian society

O.Z. GUDZENKO

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university, Dnipropetrovsk, Ukraine,
E-mail: olesya-gudzenko@mail.ru

Abstract

Social and cultural changes in society are primarily a form of social change, which is not limited to a multitude of social interactions, as determined by the diversity of the characteristics of reality, including - communication. Humor as a form of communication has become increasingly important in modern trends of globalization and the formation of post-industrial society. Comic culture is representative of a certain social and cultural realities and changes which taking place in society. Updating comic increasingly common in all areas of social, from intimate relationships to politics. There is thrust to the comic in publications, television and Internet space, in the slogans at demonstrations seen. Modern media space becomes a representation of laughter, accumulating system of ethical landmarks that permeate the consciousness of the mass audience. Information society, which is characterized by the dominant influence of the media on the attitudes of the individual, using humor as a product of the culture of entertainment content, creates a kind of world of information, by which a person constructs it's lifestyle.

Dynamic changes of socio-cultural reality to induce encourage anemia, unstable attitude of the subject of social interaction. The most acutely it evidents in periods of social transformation, the restructuring of the social system, revaluation and changes in vital reference and values of individuals. Transformation processes in modern society lead to a number of negative consequences, each of which is displayed on the operation of social groups and the daily life of every individual. Comic culture is a reflection of social life and the reaction to the negative processes both the macro and micro levels. Humor is one of the most important mechanisms for correction and stabilization of social relations, and in this sense it is a factor of social and cultural stability.

Key words: humor, humorous culture, communication, transformations, representation, media space, social and cultural transformation, social control.

Постановка проблеми. Особливість сучасних процесів модернізації України полягає в тому, що вони відбуваються на фоні глобальних соціокультурних трансформацій, поширення стандартів суспільства споживання, становлення інформаційного суспільства та появою соціокультурних ознак постмодерну. Ці трансформаційні зміни, на відміну від модернізації, не є спрямованими і прогресивними, а, навпаки, виявляються нелінійними і позбавленими сталого вектора розвитку. Вони виражаються в мозаїчності, розривах, випадковостях, парадоксах суспільного розвитку. Сучасний соціум стає все більш складним і динамічним з якісно новими характеристиками. Соціальні реалії породжують крайній динамізм і неймовірно зростаючу швидкість змін соціальних практик індивідів.

Сприйняття певних подій через фрейм гумору є характерним майже для всіх історичних епох. Сміхова культура не тільки визначає ціннісні пріоритети суспільства, а й може змінювати їх. Суть процесу соціальної стабілізації через висміювання полягає в тому, що, будучи поміченим у культурний антисвіт сміхової культури, негативне постає менш страшним [1, с. 155]. В умовах швидких кардинальних змін соціокультурна реальність стає більш схожою на гумористичне суспільство як форму адаптації до кризових ситуацій. Трансформаційні зміни українського суспільства актуалізують звернення соціологів до проблематики гумору, оскільки сміхова культура виконує роль стабілізатора суспільних відносин і тому зменшує соціальну напруженість у суспільстві.

Аналіз досліджень і публікацій. Для виявлення структури та основних ключових елементів сміхової культури актуальними є праці М.М. Бахтіна, Д.С. Лихачова, В.Я. Проппа, С.С. Аверінцева. Гумор як фактор, що є попередником ризикових подій, розглянуто в концепції суспільства ризику У. Бека. Гумор як певну форму соціального контролю, з точки зору дисциплінованого суспільства, розглядає М. Фуко. В роботі Ж. Ліповецькі «Ера порожнечі» розглядається роль гумору в сучасних суспільствах. Сміхова культура як комерційний продукт, що призводить до тотального інформаційного тиску на особистість, присутня в працях Т. Адорно, Г. Маркузе, Зб. Бжезинського, М. Маклюена, А. Моль, Е. Гідденса, П. Бурд'є, Г. Дебора, У. Еко.

Серед російських дослідників сміхової культури та феномена гумору, у соціологічній перспективі виділяють: Дмитрієва А.В., Зарубіна Н.Н., Загібалова М.А., Бутенко І.А. Зокрема, Кармалова Е.Ю. розглядає форми сміхової культури у телевізійному просторі.

У вітчизняній соціології тема сміхової культури підіймається в межах політичного напрямлення, вбачаючи сміхову культуру основним фактором контролю за відображення політичної ситуації в країні. Гумор як форма комунікації між населенням та владними структурами є об'єктом досліджень Захарова С.М., Кисіля А.О., Голозубова А.В.

Мета дослідження – визначення концептуальних засад дослідження сміхової культури як модусу соціокультурних трансформацій українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві все частіше трапляється гумористичне ставлення до різних подій. В публікаціях, продуктах масової культури у гаслах на демонстраціях простежується тяга до забавного, смішного. Сміхова культура є яскраво вираженим соціокультурним явищем, виконуючим комунікативну та інформаційну функцію. Через призму сміхової культури змінюється сприйняття соціальних явищ та процесів. Разом із появою нових феноменів та тяги до гумористичного виникає й інтерес у теоретичному полі соціології щодо розуміння змістовного наповнення сміхової культури як каналу формування реальності, так і «картини світу» кожного. У соціологічному дискурсі феномен сміхової культури є недостатньо вивченим, але існують декілька підходів до визначення гумору. Одним з основних теоретичних підходів у дослідженні сміхової культури є соціокультурний підхід, який визначає гумор як основне надбання суспільства, що є приналежним тільки суспільствам з оформленою ціннісно-нормативною системою. Гумор, згідно з цим підходом, трактується як конструкт, залежний від соціокультурного контексту і певним чином протилежний офіційній, домінантній культурі. Сміхова культура виступає як репрезентація соціокультурних процесів суспільства.

Термін «сміхова культура» пов'язують з постаттю М.М. Бахтіна, який у своїй праці «Творчість Франсуа Рабле й народна культура Середньовіччя та Відродження» розкрив гумор як основний компонент культурного життя середньовіччя. Згідно з теорією М.М. Бахтіна, гумор – це світоглядний феномен, який прагне досягнути буттєве ціле і виступає в трьох основних формах: святковий, універсальний і амбівалентний. Універсальність проявляється в тому, що суб'єкт гумору знаходиться в реальності, яка висміюється. Амбівалентний характер визначається розумінням того, що гумор це явище неминучої зміни, це водночас і народження і смерть, це насмішка, знущання і в той же час похвала. Карнавал, подібно гумору, трансформує соціальні взаємодії, знищує соціальні бар'єри, одночасно звеличує і висміює. Сутність гумору і карнавалу проявляється в репрезентації явищ, які змістовно оновлені та змінені [2].

Гумор, як феномен наслідування, можна знайти в розробках Г. Тарда «Закони наслідування». Вміння розуміти і аналізувати жарти розглядається через призму соціального статусу особистості. Як наслідок сміхова культура має масове розповсюдження та навіть присутня у маленьких соціальних групах.

У рамках розвитку структурно-функціонального підходу Т. Парсонса і Р. Мертона сміхову культуру трактують як цілісну систему, яка має власну структуру і функціональні особливості.

Гумор як певну форму соціального контролю в дисциплінованому суспільстві визначають М. Фуко, Карасев Л.В., Дмитрієв А.В. Іронія і сарказм дисциплінують суспільство, виділяючи з основного натовпу окремих особистостей, що будуть мати статус блазнів та вирішувати, що за жарти будуть мати сплеск радощів, перетворюючи індивідів на «слухняних істот» – з відповідними і передбачуваними реакціями. У дисциплінарному суспільстві сміх з його крайнощами неминуче виявляється знеціненим [3].

Варто акцентувати увагу на те, що під час переходу до постіндустріального суспільства – в плані технічності, так і переходу до постмодерновості у рамках культурних традицій, сформувалися та стали актуальними процеси, які є основними у прояві гумору як реакції на ризиковані ситуації. Різноманітність і кількість загрозливих людству небезпек неухильно зростає, суспільство все частіше трактується і визначається як суспільство ризику. Ризик стає невід'ємним елементом соціального простору, він характеризує ті проблемні поля або точки уразливості, які загрожують безпеці соціуму (Бек У.). З актуалізацією трансформаційних процесів, пов'язаних з ризиком, рівень присутності гумору в медійному просторі значно зріс, тепер ним апелює масова культура, реклама і т.д.

У вітчизняній соціології тема сміхової культури визначається політичним забарвленням і тому трактується як основний фактор контролю за відображення політичної ситуації в країні. Гумор визначається як єдиний комунікаційний канал між народом та владними структурами.

Кожне суспільство характеризується певною формою сміхової культури, яка досить часто протистоїть домінуючій культурі як у розумінні світу, так і в розумінні людини. Сміхова культура висміює все те, що в домінуючій культурі визначається як нормативне, обов'язкове, загальноприйняте. На різних етапах розвитку суспільства форми сміхової культури змінювалися, піддаючись на процеси трансформації та зміни рис соціального (сфери відношень). Сміхова культура сучасності може конкурувати з офіційною, стаючи репрезентативною, актуальною, цінністю якої все ще присутні суб'єктам соціальної взаємодії.

Висміювання якогось соціального явища свідчить про пов'язану з ним соціокультурну напруженість, про соціокультурний дисбаланс, а отже, ці явища, в той же час, є такими, що підлягають виправленню. Сміх є одним з найважливіших механізмів корекції і стабілізації суспільних відносин, і в цьому сенсі фактором соціокультурної стабілізації [1, с. 156]. Гумор нарочито спотворює світ, експериментує над ним, позбавляючи розумних пояснень і причинно-наслідкових зв'язків. Руйнуючи, гумор одночасно творить власний фантастичний світ

навиворіт, який несе в собі певний світогляд. Сміх повертає світові його початкову ентропічність. Він зменшує рівень соціальної нерівності соціальних відносин і змінює соціальні закони, що ведуть до цієї нерівності, показує їхню несправедливість чи випадковість. Функція сміху полягає у створенні «віддушини» для суспільства.

Засоби масової інформації в інформаційному суспільстві все частіше стають простором репрезентації сміхової культури. Використання гумористичного контенту в ЗМІ свідчить про те, що суспільство змінює свої орієнтири щодо висвітлювання подій. Негативні соціальні процеси зазвичай висміюються і вже в такому вигляді транслюються глядачеві. Як наслідок – подвійне конструювання реальності індивідом у результаті перегляду певних програм. Сміхова культура виступає соціальним контролем, методи якої полягають у ненасильницькій формі опору соціальній системі. З іншої сторони, впровадження гумористичного контенту навіть у сфери, які не повинні бути висміяними, формують феномен баналізації зла. Сприймати об'єктивні динамічні процеси стає неможливим без гумору. Часте висміювання одного і того ж об'єкта соціальних змін викликають у індивідів ефект пристосованості – начебто нічого не змінить і єдиний вихід це сміх.

Телебачення, як головний медіа канал, справляє значний вплив на структуру повсякденного життя кожного. Жанрова передача інформації репрезентує соціальний контекст у формах сміхової культури, виділяючи при цьому іронічну подачу інформації та розважальних новин. Сміхова культура, завдяки телебаченню, віддзеркалює ту соціальну дійсність, яка притаманна даному суспільству із властивими йому специфічними рисами. Українське телебачення апелює іронічними формами передачі важливих подій, орієнтуючи глядачів сприймати ситуації, які вийшли за межі моральності та нормативності через призму гумористичності. Контент-аналіз тем гумористичних шоу показав, що основними сферами, які на телебаченні підлягають висміюванню, є політична сфера (61,5%), яка є актуалізованою через соціальні трансформації у суспільстві, та зв'язана з нестабільною політичною ситуаці-

єю; сфера побуту та сім'ї – (12,3%), об'єктом гумору виступають сімейні конфлікти, розлучення, зради, нові форми шлюбу; культурні та релігійні відмінності регіонів України (10,3%), а також сміху підлягають гендерні відмінності (5,2%).

Іронічне, спокійно-жорстоке ставлення до багатьох речей є основною рисою українського соціуму. Навіть нестабільну політичну ситуацію обігрували у відеороликах, демомотиваторах, опитуваннях і т.д., представляли якийсь іронічний погляд на політичний процес у сучасній Україні, сприяючи тим самим політизації аудиторії через сміхову культуру. Апелювання іронічними формами сміхової культури телебаченням несе своє відображення в масовій свідомості українського суспільства. Комічне більше не символічно, воно критичне, будь то класична комедія, сатира, байка, карикатура. Об'єктами жаргів, частіше за все, стають окремі персоналії (політики, діячі шоу-бізнесу тощо), які чи то заважають розвиватися країні, чи то своєю поведінкою виходять за межі нормативності. Передача основних важливих новин через сміхотливі форми змушує суб'єкта соціальної взаємодії дистанціюватися від об'єктивної інформації та сприймати речі через задану телебаченням реальність, гумористично характеризувати соціальні зміни в суспільстві.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищезазначені основні ідеї, слід відзначити, що сміхова культура є однією з важливих форм репрезентації динамічної соціальної реальності, оскільки гумор виконує інтеграційну і комунікаційну функції. Негативні явища соціальної реальності крізь призму гумористичного ставлення сприймаються менш трагічно. Засоби масової інформації в інформаційному суспільстві все частіше стають простором репрезентації сміхової культури. Змістова наповненість сміхової культури активно використовується в медійному просторі, відображаючи актуальні соціальні проблеми суспільства. Поява гумористичних шоу у великій кількості свідчить про те, що сучасне суспільство по праву може називатися гумористичним. Сміхова культура сучасного українського суспільства характеризується наявністю політичного контенту, що є певним свідченням соціальної напруженості в політичній сфері.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Зарубина Н.Н. Смеховая культура как фактор толерантности к новым социальным группам в российском обществе / Н.Н. Зарубина // Общественные науки и современность. – 2006. – № 5. – С. 155-166.
2. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Возрождения [Электронный ресурс] / М. М. Бахтин. – Режим доступа: <http://www.gumer.info/authors.php?name>
3. Карасев Л.В. Смех и зло / Л.В. Карасев // Человек. – 1992. – № 3. – С. 14-27.
4. Пропп В.Я. Проблемы комизма и смеха в фольклоре (по поводу сказки о Несмеяне) / В.Я. Пропп. – М.: Лабиринт, 1999. – 288 с.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2014

REFERENCES:

1. *Zarubina N.N.* Smehovaya kultura kak faktor tolerantnosti k novym sotsialnyim gruppam v rossiyskom obshchestve (Culture of laughter as a factor of tolerance to new social groups in Russian society). *Obschestvennyie nauki i sovremennost.* 2006. № 5. P. 155-166.
2. *Bahtin M.M.* Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaya kultura srednevekovya i Vozrozhdeniya (Creativity Francois Rabelais and popular culture of the Middle Ages and the Renaissance). Mode of access: <http://www.gumer.info/authors.php?name>
3. *Karasev L.V.* Smeh i zlo (Laughter and evil). *Chelovek.* 1992. № 3. P. 14-27.
4. *Propp V.Ya.* Problemyi komizma i smeha v folklоре (po povodu skazki o Nesmeyane) (Problems comedy and laughter in folklore (about tales of Nesmejanov)). M.: *Labirint*, 1999. 288 p.

Гудзенко Олеся Зеновіївна – кандидат соціологічних наук, доцент
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Адреса: 49010, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 72
E-mail: olesya-gudzenko@mail.ru

Gudzenko Olesya Zenoviyivna – PhD in sociology, associate professor
The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university
Address: 72, Gagarin Avenue, Dnipropetrovsk, 49010
E-mail: olesya-gudzenko@mail.ru